

kapsy, jejichž tématem je tajemství, od *Povídák z druhé kapsy*, jejichž tématem je samo povídání!²³⁾

Veltruský vytěží z Mukařovského poznatků, co se dá, a v nejmenším je nepochoybní. (Teprve po desetiletích se k problematice dialogu vrátí a navrhne, při vši účtce k pojetí Mukařovského, přý tak jako tak dosud nepřekonanému, jiné řešení.) Respektuje, ač je to opravdu s podivem (musí to přece vědět!), i samu terminologickou dvojici dialog vs. monolog, přinejmenším etymologicky krajně podezřelou: řecká předpona *dia-* a číslovka „dvě“ nemají přece pranic společného,²⁴⁾ a sugeruje-li nám to populární užití slova *dialog* hybridně spárené s novotvarem *monolog* či dokonce *trialog* (přestože tradice této filologické ostudy sahá až do středověku!), měli bychom být tím ostražitější. Jisté je, že podobnou dvojici potřebujeme, a existuje-li dnes dík bachtinovské inspiraci alternativní pojmenování (kupř. *monoglosie*, *heteroglosie*, *polyglosie*²⁵⁾), byl by to přece jen boj s větrnými mlýny pokoušet se s jejich pomocí „monolog“ a „dialog“ vytěsnit. Je třeba jen mít na paměti, že všude mimo divadlo jde o srovnávání nesouměřitelného. Co víc, jakmile na toto hybridní, „číslkové“ pojetí přistoupíme, stane se „monolog“ (jednička stojí přece v řadě čísel před dvojkou!) pojmem základním a „dialog“ (Angličan by možná řekl „duolog“) pojmem odvozeným a naše definice těchto pojmů (stejně jako myšlení o nich a v nich) nebezpečně cirkulární. Dialog, jakož i „dialogickou řeč“ pak totiž definičně ztotožníme s oněmi vlastnostmi, jimiž — jak to charakterizoval už Gardiner²⁶⁾ — se vyznačuje řeč *situací* jakožto řeč (tak to píše i Veltruský) uskutečňující se „nejen v čase, nýbrž i v prostoru“ či jimiž, jak to popsal Karl Bühler, je nadáno *ukazovací pole jazyka* (*Zeigfeld der Sprache*), zatímco monolog se pak ztotožní s absencí tohoto zakotvení, cha-

23) Mluví o tom ve svých „Enklávách divadla“, totiž v studii „Slovo jako exponát, etc.“, viz pozn. 9.

24) Za podrobné filologické poučení — ba přímo otevření očí — vděčím univ. prof. PhDr. Karlu Janáčkovi, DrSc., na něhož tímto vděčně vzpomínám.

25) Clark a Holquist, citováni Davidem Lodgem.

26) U nás se s ním kriticky vyrovnal už Mathesius, hned v prvním čísle prvního ročníku *Slova a slovesnosti* (s. 42–46), v článku „Z nové anglické literatury o problémech obecné lingvistiky“.

27) Kupodivu Bühlerova „Zweifelderlehre“, „nebyla v Praze nikdy populární“. Konstatoval to v diskusi po jedné ze svých pražských přednášek Paul Garvin (mgf. záznam). Je to zvláštní, protože Bühlerovo *instrumentální schéma jazyka* (das Organon-Modell der Sprache) vysoce populární bylo. Buď jak buď, na Bühle-

rakteristikou pro *Symbolfeld* čili symbolové pole jazyka.²⁷⁾ (Poněkud z jiné strany se tohoto problému dotýká i Vachkovo zkoumání psaného jazyka, do značné míry odolávajícího situační závislosti jazyka mluveného.²⁸⁾ Ovšem tvrdím-li, že dialog na rozdíl od monologu je řeč plně zapojená do situačního kontextu teď a zde a definují-li dialog pragmaticky, situačně, jako řeč dvou či více účastníků, „objevují“ tím vlastně nakonec něco, co je analytickou vlastností („znakem“) obsaženým v samém pojmu dialog takto, totiž právě situačně, situačním rysem, definovaném, a neříkám tedy nic jiného, než že situační řeč je řeč zapojená do situace. (Kruh: napřed dialog definuji situačním rysem, pak tuto vlastnost s překvapením jakožto pro dialog charakteristickou na dialogu empiricky zjišťuji a odvážně zobecnuji.) Informační hodnota podobné charakteristiky je nulová i v případě monologu a priori charakterizovaného vypojením ze situačních vazeb, kterážto vlastnost je pak na něm s úžasem a posteriori objevena. Jinak řečeno, protiklad monolog vs. dialog, tak jak jej postuluje Mukařovský (na rozdíl od toho, čemu se říká monolog či dialog na divadle) je v podstatě pseudoprotiklad nebo aspoň špatně položená otázka, což zřejmě dobře rozpoznal Mathesius, když problémem „monologické řeči“ zdaleka obešel a raději mluví o *souvislém cyklicku*.²⁹⁾ Buď jak buď, Veltruský na esej svého učitele a jeho kruhové bloudění plodně naváže. Řekli jsme esej, a opravdu, Mukařovského statnění o mnoho víc (přestože se tváří mnohem důležitěji) než esej, onen Mathesiem skvěle charakterizovaný *lehký harcovník*.³⁰⁾ Veltruský teď pokračuje s poněkud těžší tonáží v Mukařovského průzkumu, vyhne se zrádným úsekům a proniká tam, kde se terén zdá nejslibnější, snad opravdu ovlivňující mlékem a strdím.

To je právě zcela nepochoybně případ snad nejslavnějšího

rův „nepopulární“ axiom navázal později Jakobson svými „Shifters“ a k podobnému pojetí dospěli i nejrůznější teoretici „casual speech“, „indexicals“ atp. Srov. heslo „Ostension“, T. A. Sebeok (gen. ed.), *Encyclopedic Dictionary of Semiotics*, Vol. 2 a 3, Berlin — New York — Amsterdam: Mouton de Gruyter, 1986.

28) Profesor Vachek o tom píše mj. i v téměř svazku *Čtení*, kde vyšlo i Veltruského „Drama jako básnické dílo“.

29) *Čestina a obecný jazyk* — *Soubor statí*. Praha: Melantrich, 1947.

30) „Nezapomínejme, že literární esej, nezatížená vědeckým aparátem, je lehký harcovník, který dovede daleko pronikat do nezbádaných oblastí a ukazuje tak zhusta cestu soustavnému studiu odbornému.“ Opelík, Jiří, *Lehký harcovník* (= *České myšlení*, 13). Praha: Melantrich, 1986, s. 293.